

Центр «Наш світ»

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
щодо запровадження реєстрованого
партнерства в Україні**

Київ
2016

Правозахисний ЛГБТ Центр «Наш світ»

Поштова адреса: а/с 173, м. Київ, 02100

Телефон/факс офісу в Києві: +38 044 2963424

E-mail: coordinator@gay.org.ua

Вебсайт: <http://www.gay.org.ua>

Facebook: <https://www.facebook.com/nashmircenter>

Це видання підготоване експертами Правозахисного ЛГБТ Центру «Наш світ» в рамках проекту «Протидія дискримінації ЛГБТ в трудових і сімейних відносинах», що виконується організацією за підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні. Погляди експертів Центру «Наш світ» не обов'язково збігаються з офіційною позицією донора – уряду Сполучених Штатів Америки.

© Центр "Наш світ", Київ, 2016

При використанні матеріалів посилання на Центр "Наш світ" є обов'язковим.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Аналітична записка щодо запровадження в Україні реєстрованого партнерства для одностатевих сімейних пар.....	4
1. Законодавче становище.....	4
2. Суспільне становище.....	7
3. Міжнародний досвід.....	11
4. Висновки та рекомендації.....	15
Експертна оцінка проф. Роберта Вінтем'юта.....	19
Данські закони про запровадження реєстрованого партнерства для одностатевих пар.....	21
Данський закон про реєстроване партнерство.....	21
Закон про поправки до данського Закону про шлюб (укладання та розірвання), Закону про спадкування, Кримінального кодексу та Закону про податок на спадщину.....	23
Проект Закону України "Про сімейне партнерство".....	25
Проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з запровадження сімейного партнерства" ..	28

ВСТУП

Матеріали, зібрані у цій брошурі, підготовані Центром «Наш світ» у рамках розробки законопроекту про легалізацію в Україні реєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар, що передбачено у розділі 105 Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року та має бути здійснено до кінця II кварталу 2017 року.

Державне та суспільне визнання одностатевих сімейних союзів зараз поширюється по всьому світу – або у формі реєстрованого партнерства, або звичайного шлюбу. Беручи до уваги очевидні тенденції у цій сфері, Європейський суд з прав людини у своїх останніх рішеннях фактично сформулював свою поточну позицію: за відсутності у певній країні можливості укласти звичайний шлюб, одностатеві сімейні пари повинні мати хоч яку-небудь альтернативну форму державного визнання, яка надає їм основні шлюбні права. На цей час вже декілька одностатевих пар подали позови до ЄСПЛ проти України, і немає сумнівів, що без потрібних законодавчих змін цей суді, рішення якого є обов'язковими до виконання та джерелом права в Україні, врешті-решт визнає порушення нашою державою Європейської конвенції з прав людини через відсутність юридичного визнання таких пар. Своєчасна розробка та ухвалення закону про реєстроване партнерство, яке буде доступним для одностатевих пар, дозволить запобігти такому розвитку подій та уникнути виплати компенсації з державного бюджету України величезній кількості одностатевих пар, права яких були порушені.

Цей збірник документів містить фактичну інформацію щодо становища одностатевих пар в Україні, аналіз міжнародного досвіду у сфері законодавчого визнання одностатевих сімейних союзів, приклад першого у світі законодавства про реєстроване партнерство та розроблені на його основі проекти відповідних законів України.

АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА

щодо запровадження в Україні реєстрованого партнерства для одностатевих сімейних пар

1. ЗАКОНОДАВЧЕ СТАНОВИЩЕ

Головним документом, який регулює сімейні відносини в Україні, є Сімейний кодекс України (надалі – СКУ). Ст. 3 "Сім'я" цього кодексу проголошує, що "Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки" (ч. 2) і що "Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства" (ч. 4). Таким чином, теоретично, одностатеві партнери, які проживають разом як сімейна пара, можуть підпадати під таке визначення, проте, наявність зауваження про підстави, "що не суперечать моральним засадам суспільства", дозволяє свавільне тлумачення та призводить до правової невизначеності цього положення, оскільки жоден закон не визначає, що саме складає ці засади. Практичного значення це визначення сім'ї все одно не має через те, що решта статей СКУ регулюють відносини не між членами сім'ї в цілому, а між конкретними членами сім'ї та близькими родичами – наприклад, між батьками і дітьми, сестрами і братами, подружжям, усиновителями та всиновленими тощо.

Ст. 21 Сімейного кодексу України визначає шлюб як "сімейний союз жінки та чоловіка", таким чином фактично унеможливаючи укладення шлюбу між людьми однієї статі. Разом з тим, СКУ визнає фактичні сімейні стосунки навіть між різностатевими співмешканцями, які не перебувають у шлюбі (між собою або з іншими особами): ст. 74 "Право на майно жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі" визначає, що "майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної

сумісної власності", подібно до законного подружжя; ст. 91 "Право на утримання жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою" прирівнює таких постійних сімейних партнерів до законного подружжя щодо утримання у разі непрацездатності; нарешті, ст. 211 "Особи, які можуть бути усиновлювачами" дозволяє їм спільне всиновлення дітей. Водночас, СКУ не містить жодної згадки про одностатевих сімейних партнерів, а ст. 211 прямо передбачає, що "Усиновлювачами не можуть бути особи однієї статі" (ч. 3), таким чином встановлюючи пряму дискримінацію проти одностатевих де-факто сімейних партнерів.

Кримінальний процесуальний кодекс України (КПКУ), що був прийнятий в 2013 році, на відміну від Сімейного кодексу не посилається на "моральні засади суспільства" при визначенні поняття "близькі родичи та члени сім'ї", серед яких згадуються "особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі" (ст. 3, ч. 1, п. 1). Теоретично, під таке визначення підпадають і одностатеві сімейні партнери, хоча, наскільки нам відомо, поки що це не було жодного разу перевірене на практиці. Визначення поняття "близькі родичи та члени сім'ї" КПКУ має велике практичне значення, тому що воно, зокрема, дозволяє особам, переліченим у згаданій статті кодексу, відмовлятися давати показання або пояснення проти своїх близьких згідно ст. 63 Конституції України, а також застосовується в усіх випадках, коли йдеться про близьких родичів і членів сім'ї у кримінальному праві.

У будь-якому разі, треба відзначити, що відсутність понять на кшталт "одностатевий сімейний партнер" і "одностатеве сімейне партнерство" в українському законодавстві призводить до того, що будь-яке визнання таких стосунків вимагає рішення відповідного компетентного органу чи посадової особи у кожному конкретному випадку. Так само, відсутність будь-якої форми державної реєстрації одностатєвого сімейного партнерства вимагає

додаткового фактичного доведення наявності сімейних стосунків у всіх випадках, коли йдеться про визнання будь-яких прав та обов'язків таких партнерів.

Сімейний кодекс регулює, зокрема, такі питання сімейних відносин як право кожного з подружжя на материнство/батьківство; на всиновлення дітей (однією особою чи спільно подружжям); на зміну прізвища після укладення шлюбу; на спільне та особисте майно подружжя; на утримання; права та обов'язки дітей щодо батьків та батьків щодо дітей тощо.

Хоча численні згадки про "членів сім'ї" та "близьких родичів" розкидані по багатьох українських законах, єдиного визначення цих понять у вітчизняному законодавстві не існує. У своєму рішенні № 5-рп/99 від 03.06.1999 р. Конституційний Суд України констатував це і зауважив, що "Стосовно поняття "член сім'ї" Конституційний Суд України виходить з об'єктивної відмінності його змісту залежно від галузі законодавства". Надаючи офіційне тлумачення терміну "член сім'ї військовослужбовця, працівника міліції, особового складу державної пожежної охорони", Суд застосував аналогію права та визначив, що до першої групи членів сім'ї відносяться чоловік/дружина, батьки та діти, а другу групу "складають інші особи, що постійно мешкають з ними та ведуть спільне господарство".

Крім прав і обов'язків, які встановлюються у Сімейному кодексі, в українському законодавстві існує велика кількість положень, що стосуються подружжя та інших членів сім'ї та близьких родичів, які містяться в інших законах. Навести їх вичерпний список немає ніякої можливості, але можна зауважити, що вони, серед іншого, стосуються таких сфер життя, як:

- соціально-економічні питання – наприклад, соціальна допомога на сім'ю, банківські кредити (зокрема, іпотека для молодих сімей), пенсія або відшкодування після втрати годувальника тощо;

- успадкування без заповіту та обов'язкова частка у спадщині;
- охорона здоров'я, а саме вирішення важливих медичних питань і право допуску до хворого близького родича;
- зайнятість – наприклад, право дружин/чоловіків військовослужбовців на відпустку у зручний для них час, право на відпустку по догляду за хворим рідним по крові або по шлюбу тощо;
- представництво інтересів та право відмовлятися від показань щодо близького родича у правоохоронних і судових органах;
- спрощений порядок імміграції та отримання громадянства для осіб, які перебувають у шлюбі з громадянином України.

Через відсутність будь-якої форми законодавчого визнання, одностатеві сімейні пари або цілком позбавлені цих прав, або їх реалізація настільки ускладнена, що не має практичного значення. Варто зазначити, що наприкінці 2015 р. український уряд офіційно визнав існування цієї проблеми та потребу в її швидкому вирішенні, ухваливши План дій до Національної стратегії з прав людини, в якому пункт 105 передбачає захід 6 – "Розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту про легалізацію в Україні зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар з урахуванням майнових і немайнових прав, зокрема володіння та наслідування майна, утримання одного партнера іншим в разі непрацездатності, конституційного права несвідчення проти свого партнера", термін виконання – II квартал 2017 р.

2. СУСПІЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ

Правові інституції на кшталт шлюбу по своїй сутності є лише узаконенням наявних суспільних відносин; вони не створюють нової реальності, а лише відображають її. Незважаючи на відсутність законодавчого визнання одностатевих сімей в Україні,

вони утворюються та існують просто через те, що гомосексуальні люди відчують потребу в сімейному житті.

Наразі не існує будь-яких вірогідних фактичних даних як про кількість ЛГБТ людей в Україні в цілому, так і про кількість утворених ними сімейних пар, тому ми можемо покладатися лише на грубі оцінки, здійснені на основі загальних уявлень сучасної науки про одностатеві стосунки в суспільстві. Хоча точна частка ЛГБТ у складі населення невідома, різні наукові дослідження оцінюють її у 2-10%¹. Беручи до уваги, що чисельність населення України віком більше 14 років (без урахування окупованого Криму) складає біля 36 мільйонів, можна оцінити загальну чисельність дорослого ЛГБТ населення України від 720 тисяч до 3,6 мільйона осіб. За дуже приблизною оцінкою, наведеною у дослідженні Центру "Наш світ" від 2009 р., кількість одностатевих пар в Україні вже зараз може складати 100-200 тисяч.²

Як вже було зазначено, українське законодавство ніяк не регулює відносини одностатевих пар, які де-факто мають всі ознаки стабільних і довготривалих сімейних стосунків. Це означає, що з точки зору закону партнери в одностатевих сім'ях фактично розглядаються як чужі один одному люди. Вони не мають права спільної сумісної власності на спільно нажите майно, якщо воно було придбане або зареєстроване тільки одним/одною з них. Таким чином, наприклад, у випадку смерті партнера, який був зареєстрований як єдиний власник житла, інший може просто опинитися на вулиці. Всі ці проблеми дуже актуалізувалися та загострилися у зв'язку з російською окупацією Криму та анти-терористичною операцією у Донбасі. Через те, що вони не розглядаються з боку суспільства та держави як сім'я, одностатеві партнери навіть не мають права на отримання спільного

¹ Див., наприклад, G.J. Gates, *How many people are lesbian, gay, bisexual, and transgender?*, April 2011, williamsinstitute.law.ucla.edu

² А.Ю. Маймулахин, М.Г. Касянчук, Е.Б. Лещинский, *Однополое партнерство в Украине: отчет о проведенном исследовании*, 2009, с. 25, gay.org.ua

тимчасового притулку, якщо стають внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Іншими болючими проблемами стають відсутність державної допомоги у випадку загибелі партнера (наприклад, військовослужбовця у зоні АТО), неможливість приймати життєво важливі рішення за свого партнера, вільно розпоряджатися спільним майном, отримати спадщину від нього без заповіту і т.ін.

Окремою темою є діти, які виховуються одностатевими сімейними парами. Не торкаючись теми спільного всиновлення дітей, не можна не відзначити, що спільне виховання одностатевими партнерами дітей одного з партнерів зустрічається досить часто, а у випадку жіночих пар взагалі є звичайним явищем. Відсутність можливості оформити сімейні стосунки між партнерами та повна заборона на всиновлення дітей особами однієї статі призводять до кричущої дискримінації таких дітей з боку держави. Партнер, який не є біологічним батьком дитини, позбавлений не тільки батьківських прав і пільг, але й обов'язків і можливостей щодо цієї дитини – наприклад, він не може отримати державну допомогу на виховання чи відпустку по догляду за дитиною у разі потреби. У випадку смерті біологічної матері дитини, яка виховувалася нею спільно з її партнеркою, дитина фактично водночас позбавляється обох батьків.

Дослідження Центру "Наш світ" від 2009 р. виявило, що одностатевих партнерів мали близько 2/3 респондентів,³ причому приблизно половина таких пар мешкали разом і вели спільне домашнє господарство.⁴ Близько десятої частини опитуваних спільно з партнером виховували дітей (жінки вдвічі частіше, ніж чоловіки).⁵ В цілому, дітей мали близько шостої частини опитуваних, а не мали, але хотіли би мати, дещо більше половини.⁶

³ Див. виноску 2.

⁴ Там само, с. 34.

⁵ Там само, с. 39.

⁶ Там само, с. 16.

В своєму житті як одностатевої сімейної пари, респонденти стикалися з такими проблемами як:

- неможливість спільно отримати кредит або право власності на майно – 17%;
- неможливість законним способом врегулювати майнові суперечки при розлученні з партнером – 11%;
- відсутність права не свідчити проти партнера – 10%;
- неможливість отримати спадщину після смерті партнера – 10%;
- неможливість усиновити дитину партнера – 8%;
- відмову у соціальній допомозі за необхідності доглядати за дитиною партнера – 8%;
- відмову у наймі житла – 7%.⁷

Якби в Україні існувала яка-небудь форма державної реєстрації одностатевих пар, хотіли би оформити свої стосунки 77% опитуваних,⁸ зокрема, 83% тих, хто вже має постійного партнера, і 66% тих, хто не має.⁹ 51% опитуваних вважали, що в Україні треба дозволити укладати звичайний шлюб між людьми однієї статі, 38% були згодні на запровадження реєстрованого партнерства для одностатевих пар.¹⁰

Окремою проблемою, яку не можна вирішити законодавчими заходами, є високий рівень гомофобії в українському суспільстві. Соціологічне дослідження "Молодь України – 2015", проведене компанією GfK Ukraine у 2015 році, показало, що серед української молоді віком від 14 до 35 років 45% не хотіли би жити по сусідству з гомосексуалами (для порівняння: поруч із ромами не хотіли би

⁷ Див. виноску 2, с. 53.

⁸ Там само, с. 61.

⁹ Там само, с. 62.

¹⁰ Там само, с. 67.

жити 54%, з ВІЛ-інфікованими – 33%, з мусульманами – 19%).¹¹ Декілька учасників фокус-груп, які були проведені Центром "Наш світ" у 2015 р., зауважили, що не можуть собі дозволити відкрито укласти одностатеве партнерство через острах негативної реакції з боку оточення та можливих неприємностей у зв'язку з цим. На наш погляд, серед чинників, які найбільшою мірою впливають на збереження гомофобії в Україні, найважливішим є позиція провідних церков, які послідовно опираються будь-яким-спробам визнання та захисту інтересів ЛГБТ як на законодавчому, так і на суспільно-політичному рівні.¹²

3. Міжнародний досвід

Станом на лютий 2016 року двадцять одна країна світу мала законодавство про звичайний шлюб, яке поширювалося також і на одностатеві пари; на додачу дві країни (Мальта та Ізраїль) не дозволяли укладати шлюб між людьми однієї статі, але визнавали такі шлюби, укладені за кордоном за законодавством інших країн. Тридцять шість країн світу мали законодавство, яке передбачувало форму реєстрації подружніх відносин, альтернативну до звичайного шлюбу (у різних юрисдикціях вона називається по-різному: реєстроване партнерство, цивільний союз, домашнє партнерство, життєве партнерство тощо). У федеративних і децентралізованих державах, де сімейні стосунки регулюються на місцевому рівні, можуть існувати ситуації, коли одностатеві шлюби або партнерства реєструються тільки в окремих юрисдикціях (і визнаються або на всій території держави, або тільки у цих юрисдикціях). В Європі одностатеві шлюби уклалися у 13 країнах, а одностатеві партнерства – у 24 країнах. Деякі країни, які у свій час запровадили реєстроване партнерство, а потім дозволили

¹¹ І. Волосевич, С. Герасимчук, Т. Костюченко, *Молодь України – 2015*, 2015, с. 8, www.gfk.com

¹² Див., наприклад, Всеукраїнська Рада церков і релігійних організацій, *Декларація ВРЦіРО про негативне ставлення до явища гомосексуалізму та так званих одностатевих шлюбів*, 15.05.2007, vrciro.org.ua

одностатевим парам укладати звичайний шлюб, або автоматично конвертували укладені партнерства у шлюби, або просто припинили реєструвати нові партнерства, але залишили вже зареєстровані у тому ж статусі (Данія, Норвегія, Швеція, Ісландія); водночас, інші зберегли обидві форми реєстрації сімейного стану – як шлюби, так і партнерства, з можливістю конвертації партнерства у шлюб. Зазвичай, у країнах, які визнають реєстровані одностатеві партнерства, але не одностатеві шлюби, такі шлюби, укладені за кордоном, визнаються як одностатеві партнерства за місцевим законодавством.

Реєстроване партнерство було з самого початку вигадане як форма реєстрації де-факто подружніх стосунків одностатевих пар (Данія, 1989 р.), які тоді не могли укласти звичайний шлюб, але Нідерланди у 1998 р. ухвалили закон про реєстровані партнерства, які могли укласти як одностатеві, так і різностатеві пари. Він виявився затребуваним для гетеросексуальних пар – за перші три роки його дії близько третини укладених партнерств були між людьми різної статі. З часом приклад Нідерландів наслідували також деякі інші країни, запровадивши цивільні союзи, доступні як для одно-, так і для різностатевих пар (наприклад, Франція та Естонія). Цікаво також відзначити, що зараз у Великобританії розгортається громадська кампанія за поширення реєстрованого партнерства (яке поки що доступне тільки для гомосексуальних партнерів) на гетеросексуальні пари (які зараз можуть укладати як партнерства, так і звичайні шлюби), незважаючи на велику подібність цих двох правових інституцій у цій країні.

У 2008 р. парламент Греції ухвалив закон про цивільний союз винятково для різностатевих пар (на додачу до звичайного шлюбу), який з часом був оскаржений у Європейському суді з прав людини (ЄСПЛ) як такий, що порушує право на повагу до особистого і сімейного життя та призводить до дискримінації між різностатевими та одностатевими парами, завдаючи шкоди останнім. У 2013 р., у рішенні по справі "Валліанатос та інші проти

Греції", ЄСПЛ погодився з аргументацією позивачів і вирішив, що держава порушила статтю 14 ("Заборона дискримінації") у поєднанні зі статтею 8 ("Право на повагу до приватного і сімейного життя") Європейської Конвенції про права людини (ЄКПЛ). У 2015 році грецький парламент поширив дію реєстрованого партнерства на одностатеві пари. Розглядаючи справу "Оліарі та інші проти Італії", ЄСПЛ у 2015 р. наголосив, що "одностатеві пари так само, як і різностатеві пари, здатні вступати в стабільні, віддані відносини, і що вони знаходяться у ситуації, доречно подібній до різностатевих пари стосовно потреби у юридичному визнанні та захисту їхніх стосунків", і вирішив, що відмова італійської влади від запровадження будь-якої правової форми визнання таких стосунків порушує статтю 8 ЄКПЛ. На початку 2016 р. парламент Італії почав обговорення законопроекту про реєстровані партнерства для одностатевих пар, який планується ухвалити у цьому ж році.

Аналізуючи ці та інші нещодавні справи стосовно одностатевих пар, можна дійти висновку, що прецедентне право ЄСПЛ тепер вважає відсутність у національному законодавстві будь-якої форми визнання одностатевих сімейних пар порушенням обов'язків держави згідно Європейської Конвенції з прав людини. За таких обставин, одностатева пара у державі-члені Ради Європи, яка поскаржиться до ЄСПЛ на неможливість юридично оформити свої подружні стосунки в ситуації, коли аналогічна різностатева пара має таку можливість, має майже гарантований шанс виграти справу та отримати компенсацію за завдану їй шкоду. У 2014 році дві одностатеві подружні пари подали такий позов проти України і тепер очікують розгляду своїх заяв.

Обсяг прав і обов'язків, які надає реєстроване партнерство, варіює у різних країнах від практично однакових порівняно зі звичайним шлюбом (Нідерланди, Австрія) до помітно більш обмежених – здебільшого, сферою фінансово-майнових питань та статусом члена сім'ї (Франція). Примітно, що в усіх країнах, де реєстроване партнерство для одностатевих пар суттєво обмежувало партнерські

права та обов'язки порівняно з подружніми, відповідне законодавство з часом поступово реформувалося у бік наближення реєстрованого партнерства до звичайного шлюбу або він ставав доступним і для одностатевих пар. Порівнюючи статус реєстрованих одностатевих партнерів у різних країнах, можна дійти висновку, що на теперішній час умовне "стандартне" одностатеве партнерство суттєво відрізняється від "стандартного" шлюбу, здебільшого, у питаннях спільного всиновлення дітей та процедурах укладення і розірвання партнерства/шлюбу. Цивільним партнерам, зазвичай, дозволяється всиновлювати біологічних дітей своїх партнерів або дітей, яких ті всиновили ще до укладення партнерства, але часто не дозволяється спільне всиновлення дітей третіх осіб; що стосується процедури укладення і розірвання партнерств, то часто вона має спрощений характер порівняно з відповідними положеннями для звичайного шлюбу (зокрема, не передбачає застосування суду при розірванні партнерства). Решта відмінностей між партнерством і шлюбом дуже варіюють від країни до країни і, здебільшого, пов'язані не з сімейним законодавством, а з певними правами, які мають подружжя в інших галузях – наприклад, спрощений порядок імміграції, пенсійні схеми і таке інше.

Статистика укладення реєстрованих партнерств показує, що вони складають декілька відсотків від загальної кількості шлюбів, укладених за певний проміжок часу в даній країні, що приблизно відповідає оціночній кількості гомосексуалів у людському суспільстві – наприклад, в Ірландії у 2013 р. кількість зареєстрованих партнерств (одностатевих) склала 1,6%, а у 2014 р. – 1,8% від кількості шлюбів (різностатевих)¹³; у Фінляндії ті самі дані склали близько 1,4% в обидва ці роки¹⁴. Країни, в яких існує реєстроване партнерство як для одно-, так і для різностатевих пар,

¹³ Central Statistics Office, *Marriages and Civil Partnerships 2014*, 31.05.2015, cso.ie

¹⁴ Statistics Finland, *Fall in the number of marriages contracted tapered off*, 21.04.2015, stat.fi

демонструють, що воно є досить популярним і серед гетеросексуальних партнерів – зокрема, у Франції у 2013 р. було укладено загалом 162698 цивільних союзів (що складає 72% від укладених у тому ж році шлюбів), з яких різностатеві партнерства склали 96%; ці ж дані за 2014 р. складають 173728 цивільних союзів (77% від кількості шлюбів), з яких різностатевих – теж 96%.¹⁵ У Нідерландах у 2013 р. було зареєстровано 9445 партнерств (14,6% від кількості шлюбів), з яких різностатевих – 96%, як і у Франції.¹⁶ Варто відзначити, що укладення реєстрованого партнерства у Нідерландах тягне за собою практично ті самі правові наслідки, що і шлюбу, тоді як у Франції пари, які уклали "пакт цивільної солідарності", мають значно менший обсяг прав і обов'язків, ніж подружжя у звичайному шлюбі.

Немає жодних даних про те, що запровадження у будь-якій країні реєстрованого партнерства або звичайного шлюбу для одностатевих пар спричинило хоч скільки-небудь помітні юридичні або соціальні проблеми. Натомість, дослідження, проведені у різних країнах, показали, що юридичне та суспільне визнання одностатєвого реєстрованого партнерства або шлюбу має позитивний вплив на стан здоров'я та загальний добробут ЛГБТ осіб.¹⁷

4. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Підсумовуючи вищенаведене, можна дійти кількох висновків:

- Певний відсоток населення України складають ЛГБТ особи (гомосексуали, бісексуали і трансгендери), які мають

¹⁵ Institut National d'Etudes Démographiques, *Marriages, divorces, civil unions (PACS)*, 2013, 2014, *ined.fr*

¹⁶ Statistics Netherlands, *Marriages and partnership registrations; key figures*, 11.09.2014, *statline.cbs.nl*

¹⁷ Див, наприклад, W.C. Buffie, *Public Health Implications of Same-Sex Marriage*, *American Journal of Public Health*, 2011 June, 101(6), pp. 986–990.

потребу у врегулюванні своїх де-факто сімейних стосунків як одностатевих сімейних партнерів.

- Українське законодавство не передбачає жодної форми правового визнання таких стосунків, а натомість містить положення, які прямо дискримінують одностатевих сімейних партнерів навіть порівняно з неодруженими різностатевими сімейними партнерами.
- Міжнародні, а надто європейські, тенденції, а також прецедентне право Європейського суду з прав людини, вказують на необхідність законодавчого врегулювання правового статусу одностатевих сімей та вирішення їхніх нагальних проблем.
- Переважна більшість українського суспільства негативно ставиться до ЛГБТ осіб в цілому та ефективної реалізації їхніх прав людини, зокрема, на особисте та сімейне життя. Проте, сучасна демократична держава має обов'язок враховувати, по можливості, інтереси всіх соціальних груп і протидіяти проявам нетерпимості проти таких вразливих груп – зокрема, гомофобії, про що йдеться у багатьох міжнародних документах, які стосуються України.
- Українська влада визнає цей свій обов'язок, про що свідчить урядовий План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року. Серед іншого, він передбачає "розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту про легалізацію в Україні зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар з урахуванням майнових і немайнових прав, зокрема володіння та наслідування майна, утримання одного партнера іншим в разі непрацездатності, конституційного права несвідчення проти свого партнера" до кінця II кварталу 2017 р. (п. 105, захід 6).

- Міжнародний досвід показує, що юридичне визнання одностатевих сімейних пар не викликає помітних соціальних та правових проблем у масштабах цілого суспільства і водночас сприяє вирішенню таких проблем у цих пар. Очікувана кількість зареєстрованих сімейних одностатевих пар складає від кількох десятих до декількох відсотків від числа звичайних шлюбів, укладених за той же проміжок часу. Реєстроване партнерство, як альтернативна форма визнання подружніх відносин, є затребуваним також серед гетеросексуальних сімейних пар, які за тієї чи іншої причини не хочуть укласти звичайний шлюб.
- Основні відмінності між звичайним шлюбом і реєстрованим партнерством полягають у спрощеній процедурі укладення та розірвання останнього, а також у питаннях щодо всиновлення дітей. Реєстрованим партнерам часто не дозволяється спільне всиновлення дітей третіх осіб, але дозволяється всиновлення дітей своїх партнерів, яких вони спільно виховують.

Зважаючи на все вищевикладене, ми рекомендуємо українській владі забезпечити ухвалення законодавства з метою запровадження в Україні реєстрованого сімейного партнерства двох людей будь-якої статі, у загальних рисах подібного до звичайного шлюбу, за прикладами аналогічного законодавства розвинених країн. Правові положення, які стосуються подружніх і родинних прав і обов'язків, зустрічаються у багатьох законах України, тому запровадження реєстрованого сімейного партнерства вимагає комплексного реформування українського законодавства з метою врахування статусу члена сім'ї/близького родича, який мають отримати реєстровані сімейні партнери.

Підготував Андрій Кравчук, експерт Правозахисного ЛГБТ Центру "Наш світ".

Експертна оцінка проф. Роберта Вінтем'юта (King's College London)

Вибір моделі закону про реєстроване партнерство

Рівень визнання одностатевих пар	Окремий інститут для одностатевих пар	Інститут відкритий для всіх пар – різної статі або однієї статі
(1) Законний шлюб		<p>не окремий і здебільшого рівний (модель А)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Нідерланди (2000, чинний з 2001) - Бельгія (2003) (поправка про всиновлення у 2006) - Іспанія (2005) - Норвегія (2008, чинний з 2009) - Швеція (2009) - Португалія (2010) (усиновлення виключене до 2016) - Ісландія (2010) - Данія (2012) - Франція (2013) - Велика Британія (Англія та Уельс, 2013, чинний з 2014; Шотландія, 2014) - Люксембург (2014, чинний з 2015) - Фінляндія (2015, чинний з 2017) - Ірландія (2015)
<p>(2) Альтернативна система реєстрації (а) пакет прав / обов'язків,</p>	<p>окремий, але здебільшого рівний (Модель С)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Австрія - Німеччина - Угорщина 	<p>не окремий і здебільшого рівний (модель В)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Нідерланди - Мальта

рівний або майже рівний до законного шлюбу	- Ліхтенштейн - Швейцарія - Велика Британія	
(b) пакет прав / обов'язків, істотно вужчий до законного шлюбу	окремий і явно нерівний (Модель Е) - Чехія - Словенія	не окремий, але явно нерівний (модель D) , приклади: - Андорра - Франція (PaCS) - Іспанія (регіональне законодавство)

- Якщо припустити, що стаття 51 Конституції України не допускає модель А (але див. приклади Бразилії та Колумбії), я би рекомендував модель В (розширити вибір для всіх пар).

Реєстрації в Нідерландах у 2013 році (дані *Centraal Bureau voor die Statistiek*)

різностатеві пари: 87,5% обрали шлюб і 12,5% обрали реєстроване партнерство

одностатеві пари: 75% обрали шлюб і 25% обрали реєстроване партнерство

Форма закону про реєстроване партнерство

Краще використовувати прозорий метод винятків, як у Данії (закон, що створює нову альтернативну систему реєстрації, поширює на неї "всі права і обов'язки шлюбу для пар різної статі з наступними винятками"), ніж непрозорий метод перерахування, як у Великій Британії (закон, що створює нову альтернативну систему реєстрації, повинен містити надзвичайно довгий перелік прав і обов'язків; як можна визначити, чи дає це ті самі права і обов'язки, як і законний шлюб?). Британський закон містив 264 розділи і 30 додатків (окремі положення для Шотландії та Північної Ірландії зробили закон ще довшим).

Данські закони про запровадження реєстрованого партнерства для одностатевих пар

D/341-H-ML Закон № 372 від 1 червня 1989 р.

ДАНСЬКИЙ ЗАКОН ПРО РЕЄСТРОВАНЕ ПАРТНЕРСТВО

1. Дві особи однієї статі можуть зареєструвати своє партнерство.

Реєстрація

2. (1) Частина I, розділи 12 і 13(1) і пункт 1 розділу 13(2) данського Закону про шлюб (укладання та розірвання) застосовуються аналогічно до реєстрації партнерства, див. підрозділ 2 цього розділу.

(2) Партнерство може бути зареєстровано лише за умови, що обидві або одна зі сторін постійно проживають в Данії і мають данське громадянство.

(3) Правила, що регулюють процедуру реєстрації партнерства, в тому числі перевірка умов для реєстрації, встановлюються міністром юстиції.

Правові наслідки

3. (1) З урахуванням винятків у розділі 4, реєстрація партнерства має ті ж законодавчі наслідки, що й укладення шлюбу.

(2) Положення данського права, які стосуються шлюбу та подружжя, застосовуються аналогічним чином до реєстрованого партнерства і реєстрованих партнерів.

4. (1) Положення данського Закону про всиновлення, які стосуються подружжя, не застосовуються до реєстрованих партнерів.

(2) Пункт 3 розділу 13 і розділ 15(3) данського Закону про неправомочність і опіку, які стосуються подружжя, не застосовуються до реєстрованих партнерів.

(3) Положення данського права, що містять особливі правила, які стосуються однієї зі сторін в шлюбі та визначаються статтю цієї особи, не застосовуються до реєстрованих партнерів.

(4) Положення міжнародних договорів не застосовуються до реєстрованого партнерства, якщо інші договірні сторони не погоджуються на таке застосування.

Розірвання

5. (1) Частини 3, 4 і 5 данського Закону про шлюб (укладання та розірвання) і частина 42 данського Закону про юридичну адміністрацію застосовуються аналогічно до розірвання реєстрованого партнерства, пор. підрозділ 2 і 3 цього розділу.

(2) Розділ 46 данського Закону про шлюб (укладання та розірвання) не застосовується до розірвання реєстрованого партнерства.

(3) Безвідносно до розділу 448-с данського Закону про юридичну адміністрацію, реєстроване партнерство завжди може бути розірвано в цій країні.

Набуття чинності та інше

6. Цей Закон набирає чинності з 1 жовтня 1989 р.

7. Дія цього Закону не поширюється на Фарерські острови, так само і на Гренландію, але може бути поширена Королівським указом на ці частини країни з тими змінами, яких вимагають особливі фарерські та гренландські обставини.

D/339-H-ML Закон № 373 від 1 червня 1989 р.

**ЗАКОН ПРО ПОПРАВКИ ДО ДАНСЬКОГО ЗАКОНУ ПРО ШЛЮБ
(УКЛАДАННЯ ТА РОЗІРВАННЯ), ЗАКОНУ ПРО СПАДКУВАННЯ,
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ ТА ЗАКОНУ ПРО ПОДАТОК НА
СПАДЩИНУ**

**(Поправки, що виникають через запровадження реєстрованого
партнерства)**

1. До Закону про шлюб (укладання та розірвання), див. Зведений Закон № 630 від 15 вересня 1986 р. з поправками Закону № 223 від 22 квітня 1987 р., вносяться такі зміни:

1. Розділ 9 формулюється у такий спосіб:

"9. Особа, яка раніше уклала шлюб, або була стороною у реєстрованому партнерстві, не може укласти шлюб, поки існує попередній шлюб або партнерство".

2. Розділ 10 формулюється у такий спосіб:

"10. Особа, яка раніше була у шлюбі або була стороною у реєстрованому партнерстві, не може укласти шлюб, поки не був проведений розподіл спільного майна судом або таке майно не було розділене зацікавленими сторонами. Це положення не застосовується у разі, коли сторони окремо володіли майно, або їм було спеціально дозволено звільнення від розділу майна.

Міністр юстиції може в особливих випадках дозволити звільнення від положень першого пункту цього розділу".

2. До Закону про спадкування, див. Зведений Закон № 584 від 1 вересня 1986 р., вноситься така поправка:

Розділ 17(2) формулюється у такий спосіб:

"(2) При повторному шлюбі або реєстрації партнерства він зобов'язаний провести поділ спільного майна".

3. До Кримінального кодексу, див. Зведений Закон № 607 від 6 вересня 1986 р. з поправками Закону № 385 від 10 червня 1987 р., вносяться такі зміни:

1. Розділ 208(1) формулюється у такий спосіб:

"Будь-яка особа, яка навмисно укладає реєстроване партнерство і яка вже перебуває у шлюбі або реєстрованому партнерстві, несе покарання у вигляді тюремного ув'язнення на термін, що не перевищує 3 роки, або, якщо друга особа не була у той час поінформована про існування шлюбу або реєстрованого партнерства, покарання у вигляді тюремного ув'язнення на термін, що не перевищує 6 років".

2. Розділ 208(3) формулюється у такий спосіб:

"(3) Будь-яка особа, яка не була у шлюбі або реєстрованому партнерстві, та яка уклала шлюб або реєстроване партнерство з особою, яка вже перебуває у шлюбі або реєстрованому партнерстві, несе покарання у вигляді простого взяття під варту або тюремного ув'язнення на термін, що не перевищує 1 рік".

3. Розділ 208(4) формулюється у такий спосіб:

"(4) Коли навмисний брак або реєстроване партнерство не можуть бути анульовані, покарання особи, яка вже перебувала у шлюбі або реєстрованому партнерстві, завжди може бути знижене до простого взяття під варту, а особа, яка не перебувала у шлюбі або реєстрованому партнерстві, може бути звільнена від покарання".

4. До Закону про податок на спадщину, див. Зведений Закон № 62 від 6 лютого 1987 р. з поправками Закону № 360 від 1 липня 1988 р., вносяться такі зміни:

1. У розділі 2(1)(А) пункт (b) виключається, пункти (c)-(g) стають пунктами (b)-(f).

2. У пункті 2 розділу 2(1)(А) слова "або b" виключаються.

3. У розділі 44(1)"(g)" замінюється на "(f)".

5. (1) Цей Закон набуває чинності з 1 жовтня 1989 р.

(2) Розділ 4 цього Закону набирає чинності щодо податку на спадщину, який нарахований після дня набуття чинності цим Законом.

Проект Закону України
"Про сімейне партнерство"

Стаття 1. Поняття, що відносяться до сімейного партнерства

1. Сімейним партнерством є сімейний союз двох осіб різної статі або однієї статі, укладений згідно з цим Законом.
2. При застосуванні законодавства, що стосується прав і обов'язків подружжя, до регулювання питань сімейного партнерства, всюди терміни "чоловік", "дружина" розуміються як "сімейний партнер"; терміни "подружжя", "чоловік і (або) дружина" розуміються як "сімейні партнери"; терміни "шлюбний", "подружній" розуміються як "партнерський".

Стаття 2. Вимоги до партнерів

1. Дві особи можуть зареєструвати своє партнерство по досягненні кожній з них віку вісімнадцяти років.
2. Сімейне партнерство може бути укладене лише при умові, що жодна з осіб, які укладають сімейне партнерство, не перебуває в іншому сімейному партнерстві або шлюбі. Будь-яка особа може одночасно перебувати лише в одному сімейному партнерстві або в одному шлюбі.
3. Принаймні одна з осіб, які укладають сімейне партнерство, на момент реєстрації сімейного партнерства має бути громадянином України, або іноземцем, який постійно проживає в Україні, або особою без громадянства, яка постійно проживає в Україні.

Стаття 3. Особи, які не можуть перебувати між собою в сімейному партнерстві

1. У сімейному партнерстві між собою не можуть перебувати родичі прямої лінії споріднення.
2. У сімейному партнерстві між собою не можуть перебувати рідні (повнорідні або неповнорідні) брати та/або сестри. Сімейне партнерство між рідною і усиновленою дитиною однієї особи, а також між дітьми, усиновленими однією особою, може бути укладене за рішенням суду.

3. У сімейному партнерстві між собою не можуть перебувати усиновлювач і усиновлена ним дитина, якщо це усиновлення не скасоване.

Стаття 4. Державна реєстрація сімейного партнерства

1. Державна реєстрація сімейного партнерства здійснюється аналогічно державній реєстрації шлюбу відповідно до глави 4 Сімейного кодексу України та інших законодавчих актів, що регулюють реєстрацію шлюбу.
2. Державна реєстрація сімейного партнерства засвідчується Свідоцтвом про сімейне партнерство, зразок якого затверджує Кабінет Міністрів України.

Стаття 5. Недійсність сімейного партнерства

1. Недійсним є сімейне партнерство, укладене в порушення статей 2, 3 цього Закону.
2. В іншому питанні недійсності сімейного партнерства регулюються аналогічно положенням глави 5 Сімейного кодексу України, виключаючи статтю 38 і пункт 2 частини 1 статті 41.

Стаття 6. Припинення сімейного партнерства

1. Питання припинення сімейного партнерства регулюються аналогічно положенням глави 11 Сімейного кодексу України та інших законодавчих актів, що регулюють припинення шлюбу.
2. Державна реєстрація розірвання сімейного партнерства засвідчується Свідоцтвом про розірвання сімейного партнерства, зразок якого затверджує Кабінет Міністрів України.

Стаття 7. Партнерський договір

Особи, які подали заяву про реєстрацію сімейного партнерства, а також особи, які уклали сімейне партнерство, мають право на укладення партнерського договору аналогічно положенням про шлюбний договір глави 10 Сімейного кодексу України.

Стаття 8. Правові наслідки сімейного партнерства

1. З урахуванням винятків, визначених статтею 9 цього Закону, сімейні партнери після укладення сімейного партнерства мають ті самі права і обов'язки, що й подружжя після укладення шлюбу.
2. Якщо інше спеціально не застережене в законі, всі закони та підзаконні акти, що стосуються шлюбу та подружжя, застосовуються аналогічним чином до сімейного партнерства та сімейних партнерів.

Стаття 9. Особливі положення сімейного партнерства

1. Партнер, який не є батьком дитини, яка спільно виховується сімейними партнерами, має всі права і несе всі обов'язки вітчима (мачухи) дитини відповідно до Сімейного кодексу України та інших законів і підзаконних актів.
2. Статті 122, 123, 124, 133 Сімейного кодексу України не застосовуються до сімейних партнерів.
3. Правові положення, що стосуються тільки чоловіка або тільки жінки у шлюбі, не застосовуються до сімейних партнерів.

Проект Закону України

"Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з запровадження сімейного партнерства"

Верховна Рада України постановляє:

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. Розділ IX Закону України "Про міжнародне приватне право" (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 32, ст.422) доповнити статтею 58¹ такого змісту:

"Стаття 58¹. Дійсність сімейного партнерства, укладеного за межами України

1. У цілях цього Закону сімейним партнерством, укладеним за межами України відповідно до права іноземної держави, вважається будь-яка форма державної реєстрації сімейного союзу двох осіб різної статі чи однієї статі, відмінна від шлюбу, а також шлюб двох осіб однієї статі, укладений за межами України відповідно до права іноземної держави.

2. Сімейне партнерство між громадянами України, між громадянином України та іноземцем, між громадянином України та особою без громадянства, яке укладене за межами України відповідно до права іноземної держави, є дійсним в Україні за умови додержання щодо громадянина України вимог Закону України "Про сімейне партнерство" щодо підстав недійсності сімейного партнерства.

3. Сімейне партнерство між іноземцями, між іноземцем та особою без громадянства, між особами без громадянства, що укладене відповідно до права іноземної держави, є дійсним в Україні."

2. У Сімейному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2002, № 21-22, ст.135):

1) частину 1 статті 39 викласти в такій редакції:

"1. Недійсним є шлюб, зареєстрований з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі або сімейному партнерстві".

2) частину 5 статті 39 викласти в такій редакції:

"5. Якщо шлюб зареєстровано з особою, яка вже перебуває у шлюбі або сімейному партнерстві, то в разі припинення попереднього шлюбу або сімейного партнерства до анулювання актового запису щодо повторного шлюбу повторний шлюб стає дійсним з моменту припинення попереднього шлюбу або сімейного партнерства".

3) частини 1 та 2 статті 118 викласти в такій редакції:

"1. Якщо особа, яка була оголошена померлою, з'явилася, і відповідне рішення суду скасовано та актовий запис про смерть анульовано, її шлюб з іншою особою поновлюється за умови, що ніхто з них не перебуває у повторному шлюбі або сімейному партнерстві.

2. Якщо особа, яка була визнана безвісно відсутньою, з'явилася, і відповідне рішення суду скасоване, її шлюб з іншою особою може бути поновлений за їхньою заявою, за умови, що ніхто з них не перебуває у повторному шлюбі або сімейному партнерстві".

II. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

ДОВІДКА

Правозахисний ЛГБТ-Центр «НАШ СВІТ» – одна з перших громадських організацій в Україні, метою якої є здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, соціальних, культурних, політичних, економічних та інших інтересів української ЛГБТ спільноти. Більш ніж 17 років ми займаємося моніторингом порушень прав геїв, лесбійок, бісексуалів та трансгендерних людей, надаємо юридичну допомогу жертвам дискримінації та злочинів на ґрунті гомофобії, адвокатуємо рівні права для ЛГБТ на законодавчому та політичному рівнях, проводимо просвітницьку роботу та інше.